

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 04|2016 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

Fundacja Centrum GeoHistorii • Instytut Geodezji i Kartografii • Instytut Historii KUL
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych US • Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN
Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska, Radosław Skrycki,
Tomasz Związek (sekretarz redakcji), Tomasz Panecki

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

autorzy, Julia Szotysek

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 4

Wojciech Chudziak, Martyna Deszczyńska, Zbigniew Górczak, Maria Jankowska, Iwona Jażdżewska,
Andrzej Klonder, Anna Kołodziejczyk, Andrzej Kopiczko, Małgorzata Elżbieta Kowalczyk,
Adam Kozak, Joanna Kumor-Mielnik, Mieczysław Kunz, Dariusz Lorek, Wojciech Mielewczyk,
Grzegorz Myśliwski, Wiesław Nowosad, Piotr Pabjanek, Marek Radoch,
Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Francesco Somaini, Péter Szabó, Piotr Werner, Filip Wolański

Redakcja map

autorzy, Tomasz Panecki

Adres Redakcji

Fundacja Centrum GeoHistorii
Redakcja Studia Geohistorica
05-082 Stare Babice, ul. Gen. Tadeusza Kutrzeby 4

Strona internetowa

studiageohistorica.pl

Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika Studia Geohistorica

Współwydawcy rocznika

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, Fundacja Centrum GeoHistorii,
Instytut Geodezji i Kartografii, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II,
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego,
Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN

Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym

Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: *Kalisz – Plan miasta i przyległej okolicy* autorstwa Ludwiga von Bröckera z 1802 r.

Skład i łamanie: Artur Hamryszczak

© Copyright by Fundacja Centrum GeoHistorii

ISSN 2300-2875

Nakład 100 egz.

Warszawa 2016

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Ludomir Sawicki

Geografia a krajoznawstwo

(uwagi wstępne Beata Konopska, opracowanie Beata Konopska) 7

Stanisław Herbst

Prace nad „Atlasem historycznym Polski”

(uwagi wstępne Henryk Rutkowski, opracowanie Henryk Rutkowski)..... 14

Artykuły • Articles and theses

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Czym były mazowieckie "płozy"? (uwagi wstępne)

What were the Masovian "płozy"? (Preliminary Remarks) 27

Robert Klimek

Ślady średniowiecznej granicy Warmii między Reszlą a Świętą Lipką

Traces of the Medieval Border of Warmia between Reszl and Święta Lipka 38

Ewa Ziółek

Relacja Grzegorza Piramowicza o osuszaniu Bagien Pontyjskich za pontyfikatu Piusa VI

Grzegorz Piramowicz's Account of Draining the Pontian Marshes during

the Pontificate of Pope Pius VI 51

Krzysztof Boroda

Wpływy z czopowego jako wskaźnik lokalnego zróżnicowania poziomu produkcji

piwa pełnego w miastach Królestwa Polskiego w latach 60. XVI w.

Income from Czopowe as an Indicator of Regional Diversity of Full Beer

Production in the Cities of the Polish Crown in the 1560s 66

Xavier Rochel

The End of Gaps and Heathlands in French National Forests, 19th Century.

A Case Study Based on Forest Management Plans

Zanik polan i wrzosowisk we francuskich lasach państwowych w XIX w.

Studium przypadku na podstawie planów zarządzania lasami 81

Tomasz Figlus

Typy morfogenetyczne wsi w środkowej Polsce

Morphogenetic Types of Rural Settlements in Central Poland..... 90

Tomasz Babczyński, Tomasz Kubik, Roman Ptak, Grzegorz Strauchold
GIS as a Tool to Analyze the History of Silesia and the Changes in its Political
(and Cultural) Geography
GIS jako narzędzie do analizy historii Śląska oraz zmian w jego geografii politycznej
i kulturowej..... 113

Mateusz Zawadzki
„Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego” jako źródło do badań
nad strukturą parafialną województwa lubelskiego
The “Tabella of Towns, Villages and Settlements of the Kingdom of Poland”
as the Source for Research into the Parochial Structure of the Lublin Voivodeship 142

Anna Paulina Orłowska, Bartosz Nowożycki, Grzegorz Pac
Handel wołami na terenie Wielkopolski i Śląska w świetle szesnastowiecznego
spisu jarmarków i komór celnych
The Trade in Oxen on the Territory of the Greater Poland and Silesia in the Light
of the 16th Century Description of Annual Fairs and Toll Houses 153

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

Historical Atlas of Poland in the 2nd half of the 16th Century: Voivodeships of Cracow,
Sandomierz, Lublin, Sieradz, Łęczyca, Rawa, Płock and Mazovia, ed. by Marek Słoń;
transl. by Agata Staszewska; Martha A. Brożyna, Peter Lang Edition,
Frankfurt am Main 1973–[2014],
4 volumes, XXIX + 1597 pp., illustrations, 27 folded maps
(Alexei Frolov) 163

Magdolna Szilágyi: On the Road: The History and Archaeology of Medieval
Communication Networks in East-Central Europe, Budapest 2014
(Archeolingua Series Minor, 35),
ss. 254, 89 il. (w tym 30 map i 4 plany miast)
(Ewelina Siemianowska)..... 169

The World in a Mirror, Word Maps from the Middle Ages to the Present Day,
ed. Jan Parmentier, Museum aan de Stroom, Antwerp 2015, ss. 192, il. 150 + 25
(Lucyna Szaniawska)..... 173

Kartografia morska i krain nadmorskich, red. R. Skrycki, Instytut Historii
i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego,
Zespół Historii Kartografii Instytutu Historii Nauki PAN, Szczecin 2014;
24 × 17 cm, ss. 204, 54 ryc., 4 tab.
(Jan Rutkowski)..... 177

Алексей А. Фролов, Нина В. Пиотух: Исторический атлас Деревской пятины Новгородской земли (по писцовым книгам письма 1495–1496 годов). В 3 томах: Москва–Санкт-Петербург, Альянс-Архео, 2008.
Т. 1: Исследование и таблицы, ss. 368;
Т. 2: Атлас и справочные материалы, ss. 272;
Т. 3: Уездные планы последней четверти XVIII века, ss. 266
(Rostysław Sossa)..... 182

Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany, t. 10–12 (Ra–Rż),
red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak, [autorzy haseł: U. Bijak, E. Borysiak,
J. Chłędzińska, B. Czopek-Kopciuch, P. Dudek, A. Galasińska, W. Makula-Kosek,
I. Nobis, R. Przybytek, P. Swoboda, U. Wójcik, K. Zawodzińska-Bukowiec, Z. Zierhoffer],
Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego, Kraków 2015, ss. 160 (t. 10), 146 (t. 11), 168 (t. 12)
(Ewa Oronowicz-Kida)..... 185

Kit Mayers: The First English Explorer. The Life of Anthony Jenkinson (1529–1611)
and his Adventures on Route to the Orient, Devon 2015, ss. 366
(Krystyna Szykuła)..... 189

Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports

Konferencja „Przestrzenne aspekty historycznych badań demograficznych, społecznych
i gospodarczych (do 1945 r.)” – Pobierowo, 21–23 października 2015 r.
(Michał Gochna) 195

„European Social Science History Conference” – Walencja (Hiszpania),
30 marca–2 kwietnia 2016 r.
(Michał Gochna) 195

Zebranie naukowe polskiej sekcji European Society for Environmental History – Warszawa,
16 stycznia 2016 r.
(Piotr Guzowski) 196

„Mapa jako narracja interpretacyjna”. XXIX Ogólnopolska Konferencja Historyków
Kartografii – Wrocław, 24–26 września 2015 r.
(Jerzy Ostrowski) 197

Sprawozdanie z konferencji „Województwo poznańskie w XVI w.” – Kościan, 1 lipca 2015 r.
(Michał Słomski)..... 202

Sprawozdanie z konferencji „Geografia historyczna. Wyzwania przyszłości” – Łódź,
11–12 czerwca 2015 r.
(Magdalena Deptuła)..... 204

Spis treści

Pro memoria

Alfred Franciszek Kaniecki (1941–2016) 207

* * *

Listy do redakcji 209

Informacja dla autorów • Guidelines for Authors 210

„Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego” jako źródło do badań nad strukturą parafialną województwa lubelskiego

Mateusz Zawadzki

Głównym celem niniejszego artykułu jest geograficzno-historyczna i statystyczna analiza zmierzająca do oceny przydatności *Tabelli miast, wsi i osad Królestwa Polskiego*¹ (dalej: *Tabella*) jako źródła do badań nad strukturą parafialną. Pojęcie *parafia* pojawia się tu zamiennie z terminem *okręg parafialny*. Wynika to z faktu, iż rozważania dotyczą aspektu przestrzennego (parafia jako określone terytorium), co sytuuje zakres problematyki w kategorii badań geograficzno-historycznych. *Strukturę parafialną* należy tu rozumieć jako terytorialne rozmieszczenie parafii. Termin *filia parafialna* będzie stosowany zamiennie z określeniami *filia* i *kościół filialny*. *Tabella* nie zawiera informacji odnośnie do filii parafialnych, a zagadnienie ich istnienia zostanie jedynie zasygnalizowane w aspekcie weryfikacji przedstawionych w źródle informacji o przynależności parafialnej konkretnych miejscowości. Kwestie organizacyjne (prawnoustrojowe) dotyczące wewnętrznej budowy parafii oraz jej funkcjonowania zostaną tutaj pominięte, gdyż wykraczają poza ramy opracowania. Przedmiotem analizy nie będą też granice dekanatów, ponieważ źródło nie zawiera informacji o przynależności dekanalnej parafii. *Tabella* zostanie skonfrontowana z *Topograficzną Kartą Królestwa*

*Polskiego*², czyli tzw. mapą Kwatermistrzostwa³. Zabieg ten umożliwi rekonstrukcję granic parafii i będzie przydatny w analizie przestrzennej okręgów parafialnych. Pomocniczo, w celu zweryfikowania informacji wykorzystane zostaną opracowania i źródła chronologicznie bliskie *Tabelli: Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*⁴, „Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskim”⁵ oraz współczesne wydawnictwa: *Atlas historyczny (archi)diecezji lubelskiej*⁶ i *Sieć dekanalna i parafialna (archi)diecezji lubelskiej w latach 1805–2005*⁷.

Artykuł nie ma ambicji wyczerpania podjętego tematu. Wyniki analiz przybliżą nas jedynie do odpowiedzi na pytanie dotyczące przydatności państwowego źródła, jakim jest *Tabella*, w badaniach struktur Kościoła łacińskiego. Będzie to punkt wyjścia do dalszych rozważań nad użytecznością źródła w aspekcie zmienności terytorialnej struktur parafialnych w XIX w.

Badania mające na celu odtworzenie struktur parafialnych podejmowane były w polskiej historiografii niejednokrotnie⁸. Należy tutaj wspomnieć choćby o pracach prowadzonych w Zakładzie Atlasu Historycznego Polski Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk⁹. Zagadnienia podziałów administracji kościelnej

¹ *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności, alfabetycznie ułożona w Biorze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, Warszawa 1827, t. 1: A–Ł, ss. 288; t. 2: M–Z, ss. 339. Źródło dostępne online w Bibliotece Cyfrowej – Regionalia Ziemi Łódzkiej (<http://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra/doccontent?id=17882>, <http://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra/doccontent?id=17883>, dostęp: 18 lipca 2016).

² *Topograficzna karta Królestwa Polskiego, 1822–1843*, skala 1:126 000. Mapa dostępna online w Cyfrowej Bibliotece Narodowej (<https://polona.pl/item/3742198/1/>, dostęp: 19 lipca 2016).

³ Wybór tego źródła podyktowany jest faktem, iż jest to mapa najbliższa *Tabelli* pod względem czasu powstania. B. Krassowski, *Topograficzna karta Królestwa Polskiego (1822–1843)*, Warszawa 1978, s. 9.

⁴ F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830.

⁵ „Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskim”, 2, 1826–1827.

⁶ *Atlas historyczny (archi)diecezji lubelskiej 1805–2010*, red. H. Gapski, Lublin 2011.

⁷ J. Kumor-Mielnik, *Sieć dekanalna i parafialna (archi)diecezji lubelskiej w latach 1805–2005*, Lublin 2011.

⁸ Przedstawiony stan badań nie jest całościowy i ogranicza się głównie do ważniejszych publikacji dotyczących Lubelszczyzny.

⁹ W serii „Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku” ukazały się dotąd: t. 3: *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac.

poruszane były w studiach Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL¹⁰ przemianowanego 1 czerwca 2010 r. na Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce KUL¹¹. Prace badawcze nad zagadnieniem struktur kościelnych prowadzone są również przez Pracownię Geoinformacji Historycznej¹² działającą przy Instytucie Historii KUL¹³. Tematyce historii administracji kościelnej poświęcili swe rozważania także Bolesław Kumor¹⁴ oraz Marek Tomasz Zahajkiewicz¹⁵.

W dotychczasowych badaniach zauważalny jest brak przedstawienia okręgów parafialnych diecezji lubelskiej z 1. poł. XIX w. Wyniki prac prowadzonych w ramach *Atlasu historycznego archidiecezji lubelskiej* zawęzają się dla tego okresu do sieci dekanalnej, odnosząc się wyłącznie do liczby i rozmieszczenia parafii. Wynika to zapewne z braku kościelnych źródeł systematycznych, które prezentowałyby okręgi parafialne, np. schematyzmów lub wizytacji¹⁶.

Najmniejszą jednostką terytorialną i organizacyjną Kościoła katolickiego była i jest parafia. W okresie, który możemy nazwać przedgminnym, pełniła ona również istotną funkcję w podziale administracyjnym kraju¹⁷. Korelacja pomiędzy kościelną i państwową administracją terytorialną została zapoczątkowana na ziemiach polskich już w XII w. Stanisław Arnold, powołu-

jąc się na bullę z 1136 r., twierdzi, iż podział kościelny oparł się na zrębie organizacji polityczno-administracyjnej. Dalej dowodzi za Władysławem Semkowiczem, że administracja kościelna miała takie same granice jak państwa¹⁸. Stan ten był prawdopodobnie wynikiem naturalnego rozwoju struktur kościelnych. Odmierna sytuacja istniała w XIX w., kiedy w celach administracyjnych władza polityczna rozpoczęła proces dostosowywania granic jednostek kościelnych do państwowych. W tym czasie wprowadzono wiele istotnych zmian w strukturze terytorialnej Kościoła łacińskiego. 18 marca 1817 r. car Aleksander I wydał dokument, na mocy którego oddano Kościół pod nadzór Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: KRWRiOP). Władzom kościelnym zabroniono dokonywać modyfikacji sieci parafialnej, a wszelkie zmiany polegające na erygowaniu nowych parafii lub korygowaniu dotychczasowych granic wymagały zezwolenia rządu¹⁹. Oficjalnie dostosowania struktury organizacji kościelnej do podziału administracyjnego kraju dokonał na życzenie władz Królestwa Polskiego papież Pius VII bullą *Ex imposita nobis* z 30 czerwca 1818 r. Diecezja lubelska została włączona do metropolii warszawskiej, a jej obszar pokrywał się odtąd z granicami administracyjnymi województwa lubelskiego²⁰. 9 marca 1819 r.

S. Wojciechowski, Warszawa 1966; t. 7: *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. W. Pałucki i in., Warszawa 1973; t. 2: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. W. Pałucki i in., Warszawa 1993; t. 5: *Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. H. Rutkowski i in., Warszawa 1998; t. 1: *Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. H. Rutkowski i in., Warszawa 2008.

¹⁰ Należy tutaj wymienić związane z instytutem osoby, których wkład jest nie do przecenienia w aspekcie badań nad administracją Kościoła łacińskiego w Polsce: Jerzego Kłoczowskiego, Stanisława Litaka, Wiesława Müllera, Eugeniusza Wiśniewskiego, Jana Skarbka i Henryka Gapskiego. Przegląd najważniejszych prac prowadzonych w instytucie zob. m.in.: S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980; tenże, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996; tenże, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006.

¹¹ O Ośrodku Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce zob. http://www.kul.pl/o-osrodku,art_129.html (dostęp: 28 lipca 2016 r.). Publikacje traktujące o podziałach administracyjnych na obszarze województwa lubelskiego to m.in. *Atlas historyczny (archi)diecezji*; J. Kumor-Mielnik, *Sieć*.

¹² Z najważniejszych pozycji należy wspomnieć obszerną publikację Bogumila Szadego: B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII w.*, Lublin 2010 (dostępna także online:

http://www.kul.pl/files/845/pdf/szady_geografia_struktur_2010.pdf; mapa: http://hgisb.kul.lublin.pl/azm/pmapper-4.2.0/map_default.phtml?resetsession=ALL&config=wyznaniowa&language=pl, dostęp: 20 lipca 2016).

¹³ <http://hgis.kul.pl> (dostęp: 28 lipca 2016).

¹⁴ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, Lublin 1971; tenże, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980.

¹⁵ *Archidiecezja Lubelska: historia i administracja*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 2000; *Dzieje Archidiecezji Lubelskiej (1805–2005)*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 2005.

¹⁶ Pełny wykaz źródeł i opracowań dla XIX w. znajduje się w monografii Joanny Kumor-Mielnik: J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 271–297.

¹⁷ H. Kollątaj, *Listy Anonima i prawo polityczne narodu polskiego*, oprac. B. Leśnodorski, H. Wereszczycka, t. 2, Kraków 1953, s. 141; S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 10.

¹⁸ S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej (w. XII–XIII)*, Kraków 1927, s. 17.

¹⁹ „Dziennik praw Królestwa Polskiego”, 6 (22–27), 1820, s. 242–249.

²⁰ Zasięg omawianego w artykule województwa lubelskiego odnosi się do podziału administracyjnego Królestwa Polskiego z 16 stycznia 1816 r. Pod względem terytorialnym w dobie Królestwa Kongresowego województwo stanowiło odpowiednik departamentu z czasu Księstwa Warszawskiego.

KRWRiOP nakazała dokonać nowego podziału diecezji na dekanaty, które miały się pokrywać z granicami obwodów i obejmować po 10–18 kościołów parafialnych²¹.

Rekonstrukcji okręgów parafialnych Kościoła rzymskokatolickiego na obszarze województwa lubelskiego²² dokonano na podstawie *Tabelli*. Wydany w 1827 r. dokument prezentuje wyniki spisu ludności i domów z lat 1824–1826²³. Omawiane źródło zostało opracowane przez oddział statystyczny Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Policji z siedzibą w Warszawie i zawiera spis alfabetycznie ułożonych miejscowości z informacją o ich położeniu geograficznym, określeniem państwowej przynależności administracyjnej miejscowości do województwa, obwodu i powiatu oraz kościelnej – do konkretnej parafii. *Tabella* jako materiał spisowy zawiera również niezwykle cenne dane na temat: rodzaju własności miejscowości, liczby domów i ogólnej populacji. Dodatkową informacją w aspekcie geograficznym jest określenie odległości danej miejscowości od miasta obwodowego wyrażonej w milach pocztowych²⁴. Ten oficjalny urzędowy wykaz nie doczekał się jak dotąd rzetelnego opracowania krytycznego²⁵.

W celu zweryfikowania dotychczasowego stanu badań odnośnie do struktury parafialnej die-

cezji lubelskiej w zakresie rzeczowym krytycznej ocenie zostaną poddane informacje o przynależności parafialnej miejscowości. Według ustaleń z *Atlasu historycznego (archi)diecezji lubelskiej* w 1818 r. liczyła ona 12 dekanatów, 127 parafii i 16 filii²⁶. Dokładnie taki podział dekanalny przetrwał do 1867 r.²⁷ Sieć parafialna nie zmieniła się zaś do 1831 r., gdyż w latach 1818–1831 nie erygowano w diecezji żadnej nowej parafii²⁸. Odnosząc się do powyższych badań, można stwierdzić, iż w czasie powstania *Tabelli* sytuacja była pod tym względem stabilna. Omawiane źródło podaje, że na obszarze województwa lubelskiego znajdowało się 1537 miejscowości. Na mapie Kwaternmistrzostwa udało się zlokalizować 1411 z nich i posłużyły one jako przedmiot rozważań zmierzających do rekonstrukcji struktury parafialnej oraz analizy treści źródła.

Istotne znaczenie dla poprawności procesu wnioskowania ma próba weryfikacji toponomastycznej występujących w źródle nazw parafii²⁹. W niektórych przypadkach pojawiają się tam różne warianty dla tej samej miejscowości parafialnej³⁰. Oprócz przypadków powszechnego używania dwóch wersji nazwy miejscowości odmienne formy nazewnicze były prawdopodobnie skutkiem niestarannych zapisów oraz błędów drukarskich. Ich unifikacja możliwa

Zostały wtedy zniesione powiaty, a w ich miejsce wprowadzono o wiele większe obwody. Nazewnictwo i obszar powiatów zachowano, jednak spełniały one już tylko rolę okręgów wyborczych dla sejmików szlacheckich oraz okręgów sądowych. W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 83; A. Borkiewicz, W. Trzebiński, *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815–1918 r.*, Warszawa 1956, s. 6 (Dokumentacja Geograficzna, 4).

²¹ *Atlas historyczny (archi)diecezji*, s. 76–78.

²² Artykuł jest pokłosiem przedsięwzięcia zrealizowanego przy Pracowni Geoinformacji Historycznej KUL w ramach projektu „HISTORYCZNY GIS dla Lubelszczyzny. Projekt rekonstrukcji granic administracji państwowej i kościelnej województwa lubelskiego z 1827 r.” (<http://hgis.kul.pl/projekt>), dostęp: 27 lipca 2016).

²³ Na podstawie dotychczasowych badań ustalenie dokładnego roku, do którego odnoszą się dane zawarte w źródle, nie jest możliwe. Prawdopodobnie dotyczą jednak lat 1822–1825. Na taką cezurę wskazują dwa fakty: 1. Ok. 1822 r. zmodyfikowano granice dwóch dekanatów: urzędowskiego i zaklikowskiego. W urzędowskim znalazły się takie parafie, jak: Annopol (filia), Borów, Dzierzkowice, Gościeradów, Księżomierz (filia) i Świeciechów. Do zaklikowskiego przyłączono natomiast: Batorz, Blinów (filia), Bożą Wolę (filia), Frampol (filia), Goraj i Radziejcin. Zmiany te mają odzwierciedlenie w opartym na *Tabelli* *Obrazie jeograficzno-statystycznym*. 2. Druga data wynika z faktu, iż w 1826 r. nastąpiła wymiana parafii między dekanatem

chełmskim (oddział parafie Surhów i Tamogóra) a krasnostawskim (oddział Łańcuchów i Skierbszów). *Obraz jeograficzno-statystyczny* nie odnotował tego faktu. J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 122–123; *Obraz jeograficzno-statystyczny*, s. 8.

²⁴ 1 mila pocztowa = 8534 m.

²⁵ C. Domański, A. Jędrzejczak, *Rozwój statystyki łódzkiej*, Łódź 2015, s. 23; *Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, Warszawa 1994, s. 53; A. Jelonek, *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 do 1960 r.*, Warszawa 1967, s. 16 (Dokumentacja Geograficzna, 3–4).

²⁶ *Atlas historyczny (archi)diecezji*, s. 103.

²⁷ Tamże, s. 70; B. Kumor, *Diecezja lubelska (180 lat istnienia)*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 59 (5–7), 1985, s. 237; tenże, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20, 1970, s. 331.

²⁸ *Atlas historyczny (archi)diecezji*, s. 146.

²⁹ U. Wójcik, *O sposobach badania nazw własnych (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Językoznawstwo”, 11, 2015, s. 160.

³⁰ Tematyce nazw miejscowych, ich zmian oraz występowania różnych form nazewniczych poświęcony jest artykuł Ewy Rzetelskiej-Feleszko, E. Rzetelska-Feleszko, *Nazwy miejscowe*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 191–230.

była dzięki zastosowaniu analizy przestrzennej na bazie mapy Kwatermistrzostwa oraz wykorzystaniu *Mapy taktycznej Polski Wojskowego Instytutu Geograficznego*³¹. Dla przykładu w omawianym czasie równoległe funkcjonowały nazwy *Parczew* i *Parczów*³². Osobnych badań wymaga brak precyzji w zapisie pojawiających się w *Tabelli* wariantów nazw poszczególnych miejscowości, przede wszystkim parafialnych. Doskonałym przykła-

dem jest tutaj toponim *Niedrzwica Kościelna*³³, który w analizowanym źródle występuje jako: *Niedźwiedzica*³⁴, *Niedźwica*³⁵ i *Niedźwiedzka Mała*³⁶. Kolejnymi przykładami są nazwy miejscowości parafialnych: *Sieciechów* – gdy poprawna nazwa wydaje się brzmieć *Świeciechów*³⁷; *Chodywańce* – zapisane również jako: *Chodowanie*, *Chodowańce*³⁸ i *Chodowance*³⁹. Wybrane nazwy oraz próba ich unifikacji zostały zaprezentowane

Tab. 1. Unifikacja nazw własnych parafii na wybranych przykładach⁴⁰

Nazwa w <i>Tabelli</i>	Nazwa po ujednoczeniu
Abramów	Abramowice
Biała Wieś	Biała
Chodowanie	Chodywańce
Chodowańce	Chodywańce
Klimontowice	Klementowice
Łosieniec	Łosiniec
Łuszczów	Łuszczów
Miechów	Michów
Nadbroż	Nabroź
Niedźwiedzka Mała	Niedrzwica Kościelna
Niedźwiedzica	Niedrzwica Kościelna
Parczów	Parczew
Pieski	Piaski
Sieciechów	Świeciechów
Suchowola	Sucha Wola
Targowiska	Targowisko

Źródło: „*Tabella*”, t. 1–2, *passim*; „*Mapa taktyczna Polski*”, skala 1:100 000, 1924–1939

³¹ *Mapa taktyczna Polski, skala 1:100 000, 1924–1939*, arkusze obejmujące województwo lubelskie z 1816 r. W procesie identyfikacji materiału onomastycznego pomocne są opracowania historyczno-językowe czy współczesne spisy i wykazy miejscowości z terytorium Polski. J. Tyszkiewicz, *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014, s. 44–45.

³² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [dalej: SGKP], t. 7, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1886, s. 863; K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 180; S. Warchot, *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964, s. 154–155.

³³ Miejscowość występowała również pod nazwami: *Niedzwica*, *Nedzwica*, *Nyedzwiczka* i *Niedzwica Mała*. S. Wojciechowski, *Atlas historyczny Polski. Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1966, s. 39; *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich*

w średniowieczu, red. T. Jurek (<http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=10209>, dostęp: 17 października 2016).

³⁴ *Tabella*, t. 2, s. 187.

³⁵ Tamże, s. 43.

³⁶ Tamże, t. 1, s. 86.

³⁷ Na obszarze województwa lubelskiego nie występowała w tym czasie miejscowość *Sieciechów*.

³⁸ Według słownika *Nazwy miejscowe Polski* zmiana formy *Chodowańce* w *Chodywańce* jest niejasna. *Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut, t. 2: C–D, Kraków 1997, s. 58.

³⁹ Tamże, t. 1, s. 66 i 172; t. 2, s. 320.

⁴⁰ W kolumnie *Nazwa w „Tabelli”* podane są przykłady błędnych nazw parafii w źródle. Kolumna *Nazwa po ujednoczeniu* to próba ujednoczenia ich przez autora na podstawie danych z *Mapy taktycznej Polski WIG*.

w tabeli 1. Bez wnikliwej analizy procesu powstania źródła nie można wyrokować o dokładnej proveniencji różnic nazewniczych. Poszerzone studia powinny zmierzać w kierunku badań zakresu oboczności geograficznych w stosowanym w źródle nazewnictwie.

Po ujednoczeniu nazw parafii ich liczba została oszacowana na 170. Jest to wynik wyższy niż ustalony dotychczas w historiografii i wskazany przez źródła zbliżone chronologicznie do *Tabelli*⁴¹. Wśród 170 parafii odnotowanych

przez źródło znajduje się 12 ośrodków określanych dotąd w badaniach jako filie parafialne⁴². Zostały one zaprezentowane w tabeli 2 wraz z informacją o liczbie i nazwie przynależnych do nich miejscowości.

Nie wszystkie kościoły filialne występujące w dotychczasowych opracowaniach⁴³ są ujęte w *Tabelli* jako parafie. W przypadku Księżomierza (parafia Dzieżkowice)⁴⁴, Ratoszyna (Chodel)⁴⁵, Czernięcina (Turobin)⁴⁶ oraz Annopola⁴⁷ określone są jako miejscowości niebędące stolicą

Tab. 2. Wykaz ośrodków filialnych występujących w „*Tabelli*” jako okręgi parafialne

Filia podana jako parafia	Liczba miejscowości należących do parafii	Wykaz miejscowości
Blinów	3	Blinów, Blizów, Moczydło
Boża Wola	5	Boża Wola, Dębina, Studzianki, Studziańska Wola, Węglinek
Firlej	2	Firley, Serock
Frampol	6	Dyle, Frampol, Kąty, Rzeczyca, Sokotówka, Stara Wieś
Karczmiska	2	Karczmiska, Stotwiny
Kluczkowice	2	Kluczkowice, Wrzelowiec
Komarów	7	Huta Komarowska, Janówka, Komarów, Komarów (dwie sąsiadujące miejscowości), Krzywostok, Księżostawy, Wola Brzozowa
Krężnica Jara	6	Krężnica Jara, Osmolice, Prawiedniki, Strzeszkowice, Trzeszkowice, Żabia Wola
Łuszczów	1	Łuszczów
Nielisz	10	Białobrzegi, Deszkowice, Gruszka Mała, Gruszka Wielka, Kiłów, Kulików, Nawóz, Nielisz, Średnie, Staw
Rzeczyca Ziemiańska	1	Łychów
Wojciechów	6	Gay, Łubnik, Maszki, Miłocin, Palikije, Wojciechów

Źródło: „*Tabella*”, t. 1–2, *passim*; „*Obraz jeograficzno-statystyczny*”, s. 6

⁴¹ Liczbę 127 parafii podają dotychczasowe opracowania oraz źródła, na których autor opiera się w porównaniach.

⁴² Kwestia kościołów filialnych została szeroko opisana w monografii Stanisława Litaka. Autor zaznacza, że w zachodnich diecezjach jedną z najważniejszych przyczyn powstawania kościołów filialnych była reformacja. Tam też świątynie pomocnicze stanowiły dość znaczny odsetek. Mniejsza liczba filii występowała w diecezjach wschodnich, niedotkniętych w takim stopniu reformacją, a dodatkowo mających na swoim terenie cerkwie unickie. Powodami powstawania kościołów filialnych były również

kwestie komunikacyjne: znaczne odległości od kościołów parafialnych, zły stan dróg oraz brak innych kościołów unickich. S. Litak, *Parafie*, s. 48–55.

⁴³ *Atlas historyczny (arch)diecezji*, s. 103; J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 168–169; *Obraz jeograficzno-statystyczny*, s. 6.

⁴⁴ *Tabella*, t. 2, s. 301.

⁴⁵ Tamże, s. 134.

⁴⁶ Tamże, t. 1, s. 85.

⁴⁷ Sytuacja Annopola została opisana w dalszej części tekstu.

parafii. Trudności w zakresie analiz geograficzno-statystycznych generuje tutaj sama *Tabella*, nie podając informacji dotyczących okręgów filialnych. Analiza źródeł proveniencji kościelnej wskazuje na istnienie dwóch typów kościołów filialnych – z okręgami parafialnymi i bez nich⁴⁸. Możemy domniemywać, iż część z przedstawionych kościołów filialnych miała okręgi parafialne (można je określić jako filie parafialne), jednak zagadnienie to wymaga dodatkowych badań szczegółowych.

Kolejnym casusem jest przynależność parafialna miejscowości Łychów. Przypisano ją do parafii Rzeczycza Ziemiańska⁴⁹, a ta z kolei widnieje jako podlegająca parafii Potok⁵⁰. Niejasna jest również przynależność parafialna miejscowości Pawlichy: *Tabella* podaje parafię Księżpól⁵¹, który to znów przynależy do parafii Tarnogród⁵². Tak samo jest w przypadku miejscowości Huszcza Mała, która według *Tabelli* przynależy do parafii Manaster⁵³, a ten – do parafii Szczeborzyszyn⁵⁴. Przedstawione przykłady mogą świadczyć, że podczas opracowywania *Tabelli* nie zadbano o zachowanie spójności opisu struktur kościelnych.

Opierając się na dotychczasowych badaniach omawianego okresu, możemy stwierdzić, że 31 parafii przytoczonych w opracowywanym źródle nie zostało dotychczas odnotowanych w literaturze. Są to: Babice, Biszczka, Bukowo, Chmielek, Chotcza, Józefów nad Wisłą, Kock, Korchów, Kossobudy, Księżpól, Kulno, Lipiny, Lipsko, Łosiniec, Majdan Księżpolski, Manaster, Ostrów, Ostrówek, Otrocz, Parczew, Potoczek, Siedliska, Sól, Stabrow, Sucha Wola, Terespól, Topolcza, Uhrusk, Wereszczyn i Zawichost⁵⁵. Co istotne,

w obrębie granic tych parafii znajduje się aż 98 miejscowości. Tak duża liczba parafii pominiętych w innych opracowaniach może przeczyć hipotezie o błędzie edytorskim polegającym na nieprawidłowym zaklasyfikowaniu jednostek do okręgów parafialnych. Interesujący jest fakt, iż 7 z wymienionych miejscowości parafialnych nie leżało na obszarze diecezji lubelskiej. Mowa tu o 5 parafiach należących do diecezji podlaskiej: Kock⁵⁶ (dekanat międzyrzecki), Ostrów⁵⁷, Parczew⁵⁸, Uhrusk i Wereszczyn (dekanat parczewski) oraz 2 znajdujących się na obszarze diecezji sandomierskiej: Chotcza (dekanat solecki) i Zawichost (dekanat Zawichost). Wymienione parafie wchodzące w skład diecezji podlaskiej do 1818 r. leżały w granicach diecezji lubelskiej⁵⁹. Opisana sytuacja może wskazywać, że Kościół łański nie realizował w pełni zaleceń administracji państwowej dotyczących dostosowania granic administracji kościelnej do państwowej. Inną przyczyną takiego stanu rzeczy może być duża intensywność zmian wprowadzonych w 1818 r.⁶⁰ Znaczna ingerencja w świeckie i kościelne granice administracyjne mogła powodować, że administracja państwowa nie nadążała ze zmianami w aspekcie przynależności parafialnej poszczególnych miejscowości. Prostsza do zinterpretowania jest sytuacja dwóch pozostałych parafii, które nigdy nie były składowymi diecezji lubelskiej. Przynależność parafialna miejscowości należących do diecezji sandomierskiej wynikała prawdopodobnie z pomyłki edytora. Źródła późniejsze, jak choćby schematyzmy z 1870 r., informują, iż później miejscowości te nie należały do dwóch powyższych parafii⁶¹.

Powstaje pytanie, jak zinterpretować pozostałe 24 z 31 parafii, które nie pojawiały się w innych źródłach. Warto się zastanowić, czy autorzy *Tabelli* odnosili się wyłącznie do przynależności parafialnej w obrębie struktury administracyjnej

⁴⁸ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini communem 1906*, Vilnae 1905, s. 202.

⁴⁹ *Tabella*, t. 1, s. 288.

⁵⁰ Tamże, t. 2, s. 157.

⁵¹ Tamże, s. 80.

⁵² Tamże, s. 301.

⁵³ Tamże, t. 1, s. 162.

⁵⁴ Tamże, t. 2, s. 8.

⁵⁵ Tamże, *passim*.

⁵⁶ W schematyzmach z 1870 r. tylko dwie z wymienionych wcześniej miejscowości należały do parafii innej niż Kock: Węgielce (parafia Rudno) oraz Wierzchowiny (Czemierniki). *Catalogus Universi Cleri Saecularis et Regularis Dioecesis Lublinensis Anno Domini 1870*, Lublini 1870, s. 38–40.

⁵⁷ Według danych z 1870 r. tylko Wólka Kijańska nie należała do parafii Ostrów.

⁵⁸ W 1870 r. tylko Wola Tulnicka należała do parafii Parczew.

⁵⁹ J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 70.

⁶⁰ Zmiany przynależności parafialnej mające na celu dostosowanie granic administracji kościelnej do państwowej szczegółowo opisała Joanna Kumor-Mielnik. Tamże, s. 168–169.

⁶¹ Za indeksem w: *Atlas historyczny (archi)diecezji*, *passim*.

Kościola rzymskokatolickiego. Wydaje się wielce prawdopodobne, że w procesie przygotowywania materiału do omawianego opracowania pozyskano również informacje dotyczące struktury parafialnej obrządku greckokatolickiego. Może to potwierdzać fakt, że 14 z 24 wymienionych parafii to miejscowości parafialne unickiej diecezji chełmskiej: Babice, Biszczka, Chmielek, Korchów, Księżopól, Łosiniec, Majdan Księżopolski, Otrocz, Potoczek, Siedliska, Sól, Sucha Wola, Terespól i Topolcza⁶². W aspekcie przestrzennym zastanawiające jest również, że z 24 parafii aż 23 leżą na obszarze obwodu zamojskiego (mapa 1). W oparciu o dotychczasowy stan wiedzy niemożliwe jest ustalenie, z czego wynika taka koncentracja wątpliwych parafii.

Analiza przestrzenna danych ze źródła spisowego skorelowana ze źródłem kartograficznym nasuwa wątpliwości co do przynależności parafialnej poszczególnych miejscowości. Zastrzeżenia dotyczą m.in. 16 parafii, które obejmowały tylko jedną miejscowość: Bukowo, Grodek, Horyszów, Kielczewice, Korchów, Lipiny, Łuszczów, Manaster, Ostrówek, Otrocz, Potoczek, Siedliska, Stabród, Urzędów, Zawichost i Zemborzyce. Tylko 4 z nich pojawiają się w innych źródłach i opracowaniach: Łuszczów, Kielczewice, Urzędów i Zemborzyce⁶³. Zastanawiający jest również fakt przynależności do okręgu parafialnego jednostek osadniczych znacznie oddalonych od stolicy parafii, czego przykładem mogą być Manaster i Annopol. W przypadku pierwszego źródła podaje przynależność do parafii Szczebrzeszyn⁶⁴. W linii prostej Manaster jest oddalony o blisko 50 km od Szczebrzeszyna i oddzielony od niego trzema innymi okręgami parafialnymi: Stary Zamość, Zamość i Nielisz. Wydaje się, że jest to błąd twórców źródła, gdyż miejscowość ta leży w zasięgu parafii Skierbie-

szów i późniejsze zestawienia podają jej przynależność właśnie do tej parafii⁶⁵. Annopol został przypisany w *Tabelli* do parafii Lubartów, od której oddalony jest w linii prostej o ponad 130 km. W *Obrazie jeograficzno-statystycznym* figuruje zaś jako filia parafii Świeciechów⁶⁶, co potwierdzają inne źródła i opracowania⁶⁷.

Problemy związane z odtworzeniem struktury parafialnej na podstawie źródeł proveniencji świeckiej pozwalają zadać pytanie, czy informacje na temat rzeczywistej sytuacji w administracji kościelnej, którymi dysponowały instytucje państwowe, były aktualne. Na początku XIX w. władza rozpoczęła proces podporządkowywania sobie struktur administracji kościelnej, a przynajmniej wpływania na nie⁶⁸. Należy zapytać, w jakim stopniu władza kościelna ulegała tym naciskom i w jakim zakresie władza świecka potrafiła nadzorować procesy unifikacyjne. Wątpliwości pojawiają się na przykład odnośnie do wydanego w 1819 r. nakazu o dostosowaniu granic dekanatów do obwodów. W kilku przypadkach granica obwodu nie pokrywała się z zasięgiem parafii, a więc także dekanatu. Zdarzało się, iż dzieliła ją na dwie części, np. parafia Piaski leżała w obwodach lubelskim i krasnostawskim⁶⁹.

Weryfikację przynależności parafialnej okręgów parafialnych zawartych w *Tabelli* utrudnia brak źródeł proveniencji kościelnej z okresu jej powstania⁷⁰. Problemem jest fakt, że informacje o przynależności parafialnej w schematyzmach dla diecezji lubelskiej pojawiają się dopiero w zestawieniach z 1870 r.⁷¹ Z pewnością pomocne byłyby tu studia nad dziejami poszczególnych parafii, jednakże wykracza to poza zakres niniejszego opracowania. Mimo tych trudności i niewątpliwych błędów niekiedy *Tabella* wydaje się podawać informacje najbardziej wiarygodne, np. w przypadku miejscowości Szpikołosy⁷². W źródle występuje ona jako dwie odrębne jed-

⁶² *Rocznik Instytutów*, s. 167–176.

⁶³ *Atlas historyczny*, passim; J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, passim.

⁶⁴ *Tabella*, t. 2, s. 8.

⁶⁵ *Catalogus Universi Cleri*, s. 54.

⁶⁶ *Obraz jeograficzno-statystyczny*, s. 6.

⁶⁷ J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 168.

⁶⁸ *Atlas historyczny (archi)diecezji*, s. 76–78.

⁶⁹ Miejscowości: Gielczew, Kębtów, Kozice, Piaski, Siedliszczka, Siedziej i Wola Piasecka należały do obwodu lubelskiego, a Gardzienice i Wygnanowice – do krasnostawskiego.

⁷⁰ Prawdopodobnie były wtedy przeprowadzane wizytacje, ale wcześniejsze opracowania nie podają informacji o tego typu źródłach. Por. J. Kumor-Mielnik, *Sieć*, s. 271–288.

⁷¹ *Catalogus Universi Cleri*.

⁷² Według informacji zawartych w *Atlasie historycznym (archi)diecezji lubelskiej* w 1870 r. Szpikołosy należały do parafii Hrubieszów. *Atlas historyczny (archi)diecezji*, s. 260.

nostki osadnicze przynależące do dwóch różnych parafii – Horodło i Hrubieszów⁷³. W rzeczywistości część osady (Szpikołosy Starościeńskie) od czasu sprzedaży w 1800 r.⁷⁴ znajdowała się w rękach prywatnych i od 1816 r. należała do Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego⁷⁵.

Oprócz informacji określających przynależność parafialną miejscowości *Tabella* zawiera niezwykle cenne dane demograficzne i statystyczne. Umożliwia to przedstawienie statystyk dotyczących wielkości parafii. Największą pod względem liczby jednostek osadniczych była parafia Grabowiec skupiająca aż 38 miejscowości, a kolejną – Opole (37). Średnio na okręg parafialny przypadało 8,3 miejscowości. Pod względem liczby mieszkańców największą parafią był Hrubieszów⁷⁶ z 12 220 osobami, najmniejszą zaś – Kielczewice z 335⁷⁷. Jedną parafię zamieszkiwało średnio ok. 2530 osób⁷⁸. Zastanawiająca jest stosunkowo duża liczba parafii nieintegralnych terytorialnie, w skład których wchodziły enklawy. Za przykład może posłużyć parafia Puszcza Solska, której terytorium przedzielone jest przez parafię Sól. Taka sama sytuacja dotyczy parafii Łaszczów oraz Dorohusk.

Rekonstrukcja przeprowadzona w oparciu o źródło spisowe i kartograficzne pozwoliła na bardzo precyzyjne wytyczenie granic podziałów administracyjnych⁷⁹. Zastosowanie rozwiązań z zakresu systemów informacji przestrzennej umożliwiło przeprowadzenie wstępnej krytyki

źródła i ogólną konfrontację z dotychczasowym stanem badań. Pomimo wielu atutów *Tabelli* wydaje się, że nie można jej traktować jako jedynego źródła w zakresie odtworzenia struktury parafialnej na obszarze diecezji lubelskiej. Znaczący jest tutaj brak informacji o przynależności dekanalnej poszczególnych parafii, która pozwalałaby usystematyzować wiedzę. Krytyka źródła wykazała, iż zawiera ono wiele nieścisłości, które wymagają gruntownej analizy w toku dalszych badań. W świetle przeprowadzonej analizy liczbę 170 parafii należy pomniejszyć o 7 z siedzibą poza granicami województwa, 12 filii potraktowanych jako parafie oraz 14 będących prawdopodobnie parafiami unickimi. Dodatkowo z uzyskanych 137 okręgów parafialnych trzeba jeszcze odjąć okręg Manaster, który według *Tabelli* należy do parafii Szczecbrzeszyn⁸⁰. Z początkowej liczby pozostało zatem 136 okręgów parafialnych, co przewyższa dotychczasowe ustalenia o 9 jednostek. Niezweryfikowana jest przynależność parafii: Bukowo⁸¹, Horyszów⁸², Józefów⁸³, Kossobudy⁸⁴, Kulno⁸⁵, Lipiny⁸⁶, Lipsko⁸⁷, Ostrówek⁸⁸ i Stabrów⁸⁹. Konieczne wydaje się podjęcie w przyszłości prac, które pozwolą na szczegółowe zweryfikowanie przyczyn występowania jednostek „nadliczbowych”.

Stworzona w ramach projektu baza danych pozwala na prowadzenie kolejnych pogłębionych studiów nad zgromadzonym materiałem. Wnikliwych rozważań wymaga proces

⁷³ *Tabella*, t. 2, s. 225.

⁷⁴ SGK, t. 12, red. B. Chlebowski, W. Wałęski, Warszawa 1977, s. 29.

⁷⁵ J. Panasewicz, *Materiały do dziejów Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego w Archiwum Państwowym w Zamościu*, „Archiwariusz Zamojski”, 7, 2008, s. 91.

⁷⁶ Największa liczba parafian przypada według *Tabelli* na Lublin, który zamieszkiwało 15 597 osób. Niestety nie znajdujemy tam podziału na poszczególne parafie, stąd miasto nie zostało uwzględnione w statystyce.

⁷⁷ W statystyce nie uwzględniono dwunastu parafii obejmujących tylko jedną miejscowość, co do których istnieją wątpliwości.

⁷⁸ Przygotowując statystykę, autor bazował na liczbie 170 parafii podanych przez źródło.

⁷⁹ Wyznaczone granice mają charakter umowny i są interpretacją autorów projektu wynikającą z przyjętych założeń metodologicznych. Szerzej o wyznaczaniu granic zob. B. Szady, *Granice powiatu łukowskiego w II połowie XVIII wieku – model liniowy i sieciowy*, w: *Narrata de fontibus hausta. Studia nad problematyką kościelną, polityczną i archiwistyczną ofiarowane Janowi Skarbowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Barańska, W. Matwiejczyk, Lublin 2010, s. 831–845.

⁸⁰ *Tabella*, t. 2, s. 7.

⁸¹ Według źródła na obszarze diecezji lubelskiej nie istniało Bukowo. W odległości 40 km od okręgu parafialnego leży miejscowość Bukowa należąca do okręgu parafialnego Sól. W *Tabelli* do parafii Bukowo przypisana jest tylko jedna miejscowość – Lipowiec.

⁸² *Tabella*, t. 1, s. 161.

⁸³ Tamże, s. 184. W omawianym czasie w Józefowie nad Wisłą oprócz kościoła parafialnego istniał jeszcze zakonny. *Atlas historyczny*, s. 103.

⁸⁴ Do parafii tej należą dwie miejscowości: Kossobudy oraz Wólka Nieprzecka. *Tabella*, t. 1, s. 230; t. 2, s. 284.

⁸⁵ Do parafii należą miejscowości: Kulno, Nakiłk i Szyszków. Tamże, t. 1, s. 243; t. 2, s. 39, 230.

⁸⁶ Tamże, t. 1, s. 267.

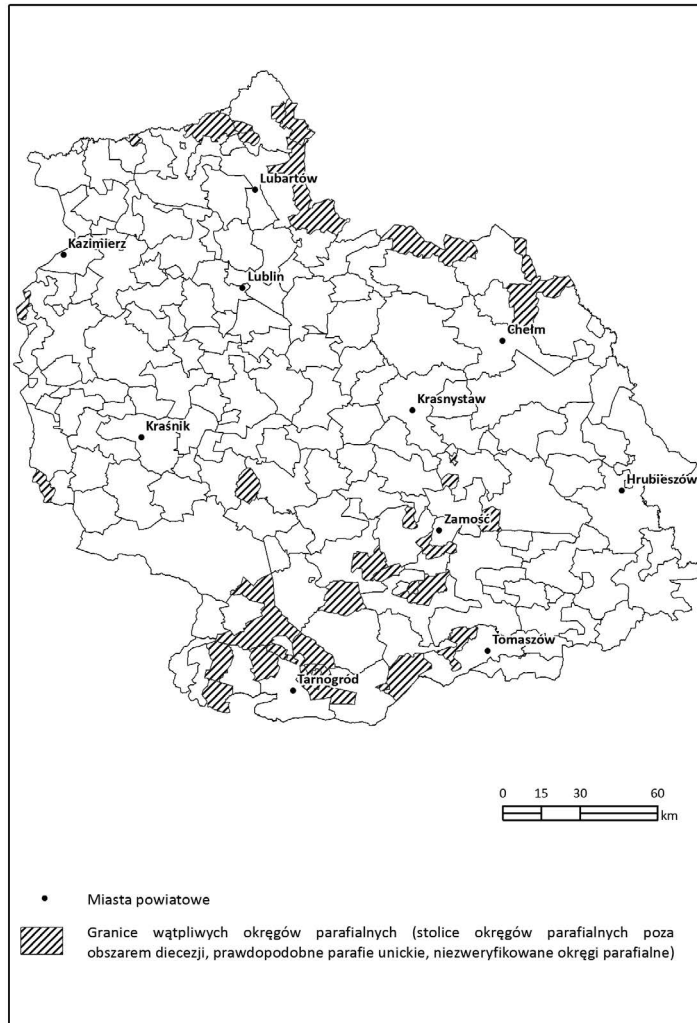
⁸⁷ Parafia obejmuje trzy miejscowości: Mokre, Pniówek i Wola Lipską. Samo Lipsko należało według źródła do parafii Zamość. Tamże, t. 1, s. 266; t. 2, s. 30, 95, 277.

⁸⁸ Do tej parafii należał tylko Żurawiniec, zaś Ostrówek – do parafii Kock. Tamże, s. 70, 366.

⁸⁹ Parafia obejmowała dwie miejscowości – Sulnice i Stabrów, oddzielone od siebie parafiami Skierbieszów i Sitaniec. Tamże, s. 210.

powstawania źródła i proveniencja zawartych w nim danych dotyczących w głównej mierze przynależności parafialnej miejscowości. Być może pozwoli to w przyszłości na zweryfikowanie stanu wiedzy ówczesnych władz świeckich o administracji kościelnej. Niezwykle ważny jest postulat badawczy dotyczący przebiegu północno-wschodniej granicy województwa lubelskiego. Na obszarze tym zidentyfikowano najwięcej

miejscowości należących do okręgów parafialnych, które nie wchodziły w skład diecezji lubelskiej. Na podstawie dotychczasowych ustaleń nie można jednoznacznie skomentować rozbieżności pomiędzy analizowanym źródłem, mapą Kwatermistrzostwa i dotychczasowym stanem badań. Analiza przestrzenna nieścisłości pokazuje, iż występują one w zauważalnych koncentracjach, co wymaga dodatkowych studiów. ■

Mapa 1. Granice okręgów parafialnych diecezji lubelskiej według „Tabelli”

Bibliografia

- Arnold S., *Terytorja plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej (w. XII–XIII)*, Kraków 1927.
- Atlas historyczny (archi)diecezji lubelskiej 1805–2010*, red. H. Gapski, Lublin 2011.
- Borkiewicz A., Trzebiński W., *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815–1918 r.*, Warszawa 1956 (Dokumentacja Geograficzna, 4).
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, Warszawa 1994.
- Jelonek A., *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 do 1960 r.*, Warszawa 1967 (Dokumentacja Geograficzna, 3–4).
- Koźłataj H., *Listy Anonima i prawo polityczne narodu polskiego*, t. 2, oprac. B. Leśniodorski, H. Wereszczycka, Kraków 1953.
- Krassowski B., *Topograficzna karta Królestwa Polskiego (1822–1843)*, Warszawa 1978.
- Kumor B., *Diecezja lubelska (180 lat istnienia)*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 59 (5–7), 1985, s. 234–240.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1), 1970, s. 253–374.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980.
- Kumor-Mielnik J., *Sieć dekanalna i parafialna (archi)diecezji lubelskiej w latach 1805–2005*, Lublin 2011.
- Litak S., *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006.
- Litak S., *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996.
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004.
- Litak S., *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980.
- Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut, t. 2: C–D, Kraków 1997.
- Panasewicz J., *Materiały do dziejów Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego w Archiwum Państwowym w Zamościu*, „Archiwariusz Zamojski”, 7, 2008, s. 91–100.
- Radecki F., *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830.
- Rymut K., *Nazwy miast Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Rzetelska-Feleszko E., *Nazwy miejscowe*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 191–230.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 7, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1886.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1977.
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek (<http://www.sownik.ih-pan.edu.pl/search.php?id=10209>, dostęp: 17 października 2016).
- Szady B., *Granice powiatu łukowskiego w II połowie XVIII wieku – model liniowy i sieciowy*, w: *Narrata de fontibus hausta. Studia nad problematyką kościelną, polityczną i archiwistyczną ofiarowane Janowi Skarbkowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Barańska, W. Matwiejczyk, Lublin 2010, s. 831–845.
- Tyszkiewicz J., *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014.
- Warchoń S., *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964.
- Wojciechowski S., *Atlas historyczny Polski. Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1966.
- Wójcik U., *O sposobach badania nazw własnych (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Językoznawstwo”, 11, 2015, s. 153–162. ■

The “Tabella of Towns, Villages and Settlements of the Kingdom of Poland” as the Source for Research into the Parochial Structure of the Lublin Voivodeship

Summary

The present article is an attempt to assess the usefulness of the *Tabella of Towns, Villages and Settlements of the Kingdom of Poland* for the purposes of research into parochial structures. Studies aimed at a reconstruction of parochial districts have abounded in Polish historiography. The vast majority of them referred to periods for which sources of a church provenience were available. What strikes in expert literature is the lack of representation of the parochial districts of the Lublin diocese from the 1st half of the 19th c., which most probably stems from the lack of church provenience sources for that period. Here, with reliance on geographical-historical and statistical analysis the author attempted to verify the information included in the present source. *Tabella* was compared and contrasted with Quartermaster map and contemporary publications. The process enabled the author to verify the

source, allowing, too, for quite a meticulous reconstruction of the borders of state and church administration. Apart from information on a given location's administrative affiliation, the investigated source includes very valuable demographic and statistical data. However, the critique of the source revealed its many flaws and imprecisions which call for extended scrutiny and research. In particular, what needs to be clarified, is the numerosity of the parish whose value diverges from the hitherto established values. The *Tabella's* inaccuracy refers also to toponomastic errors and erroneous information related to parochial affiliations. All in all, despite the *Tabella's* many assets, the author's conclusion is that it cannot be relied upon as the singular source for reconstructing parochial structures of the Lublin diocese in the 1st half of the 19th c. ■

Słowa kluczowe: diecezja lubelska, okręgi parafialne, administracja terytorialna, Kościół rzymskokatolicki, województwo lubelskie w XIX w., geografia historyczna

Keywords: the Lublin diocese, parochial districts, territorial administration, the Roman Catholic Church, the Lublin voivodeship in the 19th century, historical geography

mgr Mateusz Zawadzki – absolwent historii, doktorant na Wydziale Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS. Specjalista w zakresie systemów informacji przestrzennej. Zajmuje się geografią historyczną oraz historią kartografii. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat rozwoju sieci drożnej województwa lubelskiego w okresie nowożytnym (mateusz.zawadzki5@gmail.com)